

UNELE PRECIZĂRI REFERITOARE LA CTITORIA VORONEI

VASILE BÎNZAR

Autorii lucrărilor care s-au ocupat cu istoria mănăstirii Vorona, afirmă că acest așezământ a fost fondat de niște călugări veniți din Rusia, care au construit prima bisericuță de lemn la anul 1600 și că în această înfăptuire ei ar fi fost ajutați de hatmanul Ilie Jora și soția sa Teofana, pe la începutul secolului al XVII-lea¹.

De bună seamă că sursa de informație pe care au folosit-o acești autori constă în însăși inscripția votivă (pisană) așezată pe zidul bisericii mari din incinta mănăstirii, la 14 ianuarie 1870. În adevăr în prima parte a acestei inscripții se arată că „*această sfință mănăstire Vorona s-au început la anul 1600, de către părinți ruși, veniți din Rusia, făcînd o biserică de lemn, dînd odoare și cumpărînd parte din moșia Ecuseni, apoi a doilea ctitori (la) Schit hatmanu Ilie Jora, cu soția sa Teofana, care încă au dăruit o parte de moșia Icușanii*“...².

Documentele afirmă însă cele arătate în partea citată din inscripția votivă, atît în privința datei fondării mănăstirii, cît și în privința primilor ctitori. Astfel, documentele aflate în fondul mănăstirii Vorona de la Arhivele centrale ale statului, cît și cele din diferite colecții documentare datate pînă în al 5-lea deceniu din secolul al XVIII-lea, nu se referă la mănăstirea Vorona, nici măcar tangențial. Aceste documente reprezintă confirmări de moșii de către domnitorii Moldovei, acte de vindere cumpărare, zapise de împărțeală, donații, hotărnicii etc. intervenite între foștii proprietari ai moșiei pe care s-a construit mănăstirea, înainte ca aceasta să fi fost fondată. Printre foștii proprietari ai acestei moșii nu figurează nici unul cu numele de Jora; mai mult decît atît, un hatman cu numele de Ilie JORA nu se întîlnește în documentele din secolul al XVII-lea³ și nici nu cred să fi existat vreunul. Aș mai

¹ I. Nițu și V. C. Nădejde. *Dicționar geografic al jud. N Botoșani*, 1891, pg. 235; N. Iorga *Studii și documente* vol. XVI, pg. 258 — 261; St. Bilciurescu: *Mănăstirile și Bisericile din România*, pag. 74 — 75; Al. H. Simionescu: *Istoria mînăstirii Vorona — Botoșani*, 1922, pag. 3 și 9.

² Inscripția votivă, săpată în marmoră este așezată în exterior, pe zidul despre nord al bisericii „Nașterea Maicii Domnului“.

³ *Doc. refer. la Ist. Rom. sec. XVII; Cat. Arhivelor Centr. ale Statului* vol. I — V și supliment. I; Alte colecții documentare; G. Leca: *Familiiile boierești — genealogie* pag. 290 — 291; N. Stoicescu: *Dicționar al marilor dregători*—București 1971, pag. 411 — 413. Un hatman cu numele Antiohie Jora a existat în ultima parte a sec. XVII și prima parte a sec. XVIII. Acesta a fost căsătorit cu Ecaterina, fiica soției lui Grigore Ghica (N. Stoicescu, loc. cit.) dar n-a avut nici o legătură cu mănăstirea Vorona.

adăoga că din multitudinea de însemnări notate pe tipăriturile care au existat la biblioteca mănăstirii (însemnări publicate de N. Iorga) nici una nu atestă existența mănăstirii Vorona pînă în deceniul al 5-lea din secolul al XVIII-lea⁴

Date fiind aceste inadvertențe mi-am propus ca în lucrarea de față să încerc să stabilesc, cît se poate de exact — pe bază de documente — data fondării mănăstirii Vorona, precum și identitatea autentică a ctitorilor trecuți în pisanie cu numele de Jora (Ilie și Teofana).

Precizez de la început că mănăstirea (schitul) Vorona n-a fost construită pe moșia Vorona cum se crede de obicei, ci pe moșia Icușeni, în partea numită Poiana Icușenilor⁵ pe pîrîul Voronei și i se spunea de la început schitul sau „mănăstirea Icușenii”⁶. Ca atare pentru o mai bună lămurire voi face o scurtă istorie a satului așezat pe moșia Icușeni.

Acest sat este atestat într-un document din 1480, mai 27, prin care Ștefan cel Mare, confirmă lui Șteful pîrcălab de Hotin, stăpînirea a trei sate printre care și „*un sat anume Ecușanii, la obîrșia Voronei*”. Din același document reiese însă că satul este mult mai vechi și fusese proprietatea lui IACUS, vistiernicul lui Alexandru cel Bun⁷. La 5 martie, 1513, Bogdan (cel Orb), domnul Moldovei confirmă boierului Grincovici, pîrcălab de Hotin satul „*Ecușanii*”, moștenit de la unchiul său ȘTEFUL pîrcălab⁸. Satul este confirmat și de Ștefăniță vvd. aceluiași Grincovici (Hricovici), la 23 aprilie 1518⁹. După Grincovici au succedat la stăpînirea satului Icușeni, boieri din neamul Udrea; se pare că aceștia erau rubedenii de-ale pîrcălabului unul dintre ei purtînd pe lîngă numele de Udrea și pe cel de Hrincovici¹⁰. Satul Icușeni a fost vîndut de frații Udrea (Gavril și Isac), lui Isaia, episcop de Rădăuți, dar a fost apoi răscumpărat de fiii lui Isac, anume Gligore, Gorcea și Pătrașco Udrea, pe vremea lui Iancu Sasul vvd.(1579—1782)¹¹. Călugării de la mănăstirea Slatina care se erijau în moștenitori ai episcopului Isaia, au încercat să obțină pentru ei moșia Icușeni, ajungînd pînă la judecata domnului Moldovei. În urma judecării, la 20 ianuarie 1603, Ieremia Movilă vvd. întărește lui Gligore Gorcea și Pătrașco Udrea, satul Icușeni, din ținutul Suceava, dînd rămași pe călugării slătineni, pe motiv că Udreștii au dat moșia episcopului Isaia numai pentru timpul vieții sale¹².

Unul dintre frații Udrea, anume Gligore, fost medelnicer, a avut o fată pe nume Gaftona, pe care a căsătorit-o cu NEBOJATCO, fost logofăt. Acesta din urmă ajunge să stăpînească întreaga moșie Icușeni, fostă a Udreștilor. El a lăsat moșiile moștenire la cei 3 fiice ale sale „Ileana, căsătorită cu Toader Petriceico, mare vornic al Țării de Sus, Măricuța căsătorită cu Constan-

⁴ N. Iorga — *Studii și documente*. vol. XVI pag. 265 — 277

⁵ Arh. Stat — Botoșani — *Documente* P. VI/5; *Revista Moldovei* an. II nr. 6 pag. 28.

⁶ *Documente privind relațiile agrare* — Vol. II, Moldova pag. 289, nr. 261.

⁷ *Doc. hist. Rom. A, Moldova* — vol. II pag. 344.

⁸ *Doc. ist. Rom. A. Moldova* sec. XVI vol. I pag. 85 — 86 nr. 89

⁹ *Doc. ist. Rom. A. Moldova* sec. XVI vol. I pg. 127 nr. 120

¹⁰ *Cat. doc. rom. Arhivele Centrale* — suppl. I p. 267 nr. 834

¹¹ *Doc. ist. Rom. sec. XVII* vol. 4 pag. 236 — 237 nr. 300;

Cat. doc. Rom. Arhivele Centrale vol. I p. 268 1141.

¹² *Doc. ist. Rom. A. Moldova*, sec. XVII, vol. I pg. 171, nr. 107

tin, vornic de gloată și Tudosca căsătorită cu Darie Stîrcea. Cei trei gineri și-au împărțit moșiile moștenite, printre care și ECUȘENII cu mori și iazuri din ținutul Suceava. Actul de împărțeală a fost întărit de Vasile Lupu vvd. la 2 mai, 1639¹³.

Constantin vornic de gloată (numit și Constantin Nebojatco, după socrul său) și-a căsătorit o fată cu Dumitrașco Nacu, mare paharnic. Acesta devine proprietar la Icușeni unde-l găsim menționat în documente din deceniile 6, 7 și 8 din secolul al XVII-lea¹⁴. Succesorii lui Dumitrașco Nacu au stăpînit parte din Icușeni din tată în fiu¹⁵. Astfel îl găsim proprietar în Icușeni pe marele ban Savin Zmucilă, care era fiul lui Stroe Spătarul și nepotul lui Dumitrașco Nacu¹⁶. La 1711, Savin Zmucilă vel ban, a plecat în pribegie cu Dimitrie Cantemir¹⁷. După el, a stăpînit Icușeni fiul său Grigore Zmucilă spătarul¹⁸ care a fost căsătorit cu Teodosia (Tudosca) fiica lui Miron Costin, logofătul¹⁹. La 20 iulie, 1713, Nicolae Mavrocordat vvd. dă poruncă să se cerceteze pricina de hotar dintre Toader Arbore, proprietarul moșiei Vorona, și jupîneasa Tudosca de la moșia Icușeni, soția lui Grigore Spătarul²⁰. Un fiu al lui Grigore Zmucilă, anume Ilie Zmucilă, postelnicul, a stăpînit și el pămînturi în Icușeni²¹. Pînă la urmă jumătate din moșia Icușeni ajunge în proprietatea lui Pavel Virnav, ginerele lui Grigore și cumnatul lui Ilie Zmucilă postelnicul²².

Cealaltă jumătate a moșiei Icușeni ajunge în proprietatea boierului Andronic Pîrvul, rudă apropiată cu boierii Stîrcești (Isac, Constantin și Darie Stîrcea)²³. Partea din Icușeni a lui Andronic Pîrvul, a trecut moștenire la copiii săi, Toader, Constantin, Paraschiva și Anița) care au stăpînit-o în indiviziune (devălmoșie). La 24 februarie 1742, nepoții lui Andronic Pîrvul și-au împărțit moșiile rămase de la bunicul lor, printre care și partea din Icușeni pe Siret. Aceasta i-a revenit „lui Ilie bivvel pitariu, feciorul Paraschivei, sora lui Toader Pîrvu și a lui Constantin Pîrvu, bivvel șetrar, nepot de fată lui Andronic Pîrvului”²⁴.

Am ajuns, deci, în secolul al XVIII-lea, deceniul al V-lea, cînd moșia Icușeni era formată din două jumătăți, una stăpînită de Pavel Virnav, medelnicer, iar cealaltă de Ilie bivvel pitar (Ilie pitarul) fără să fie vorba de vre-o mănăstire sau stăpînire călugărească la Icușeni, precum nu s-a pomenit nici de neamul Jora.

¹³ *Cat. doc. mold.* Arhivele Centrale vol. II pg. 182 nr. 1 360

¹⁴ *Cat. doc. mold.* Arhivele Centrale vol. III ág. 88 nr. 314 ;

¹⁵ *Cat. doc. mold.* Arhivele Centrale vol. III pg. 88 nr. 314 ; *ibidem* pg. 162 nr. 698 ; *ibidem* pg. 435 nr. 2 072.

¹⁶ Arhiv. Stat. Botoșani — Documente P. VI/4

¹⁷ N. Stoicescu : *op. cit.* p. 425

¹⁸ I. Neculce : *Letopiseful Țării Moldovei* Ed. 1959, pg. 253

¹⁹ Arhiv. Stat. Botoșani — Documente P. VI/4.

²⁰ N. Stoicescu : *op. cit.*, p. 425

²¹ *Cat. doc. mold.* Arhivele Centrale vol. V, pg. 321, nr. 1 179

²² Arhiv. Stăt Bot. Documente. P VI/4.

²³ Documente privind relațiile agrare în sec. XVIII vol. II. Moldova p. 284 nr. 261 ; *Tezaur de documente sucevene* p. 249 nr. 747 ; Gh. Ghibănescu : *Surete și ispisoaee* vol. II, p. 110.

²⁴ *Cat. cod. mold.* Arhivele Centrale vol. V p. 222 nr. 675 ; N. Stoicescu *op. cit.* pg. 442 ; Gh. Ghibănescu : *Ispisoace șu zapise* vol. XVI p. 19.

²⁵ N. Iorga — *Studii și documente* vol. XVI pag. 411

Ilie pitarul (care a fost luat drept hatmanul Ilie Jora, trăitor de la începutul secolului al XVII-lea), apare în numeroase documente din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, începînd de la 1709²⁶ și pînă la 1744²⁷. El a fost slujbaş la visteria Moldovei (Ilie de la visterie, Ilie de vistierie, Ilie vistierie, Ilie logofăt de vistierie, Ilie biv logofăt de de vistierie) apoi din 1736 apare cu rangul de mare pitar (vel pitar, biv vel pitar) pînă în 1744²⁸.

El a fost căsătorit prima dată cu fiica lui Lozenschi Durac, Irina, care a decedat curînd după căsătorie (în anul 1714)²⁹. Ulterior Ilie s-a recăsătorit cu Tofana (Teofana) fiica lui Nicolae Bașotă, fost mare vistiernic a Moldovei, pe vremea celui de-a doua domnii a lui Mihai Racoviță vvd. (1707—1709)³⁰. La 1 mai 1715, cînd Tofana încă nu era căsătorită, tatăl său îi constituie zestre satul Brăteni, pe apa Bașeului, din ținutul Dorohoiului³¹. Probabil că această înzestrare s-a făcut în vederea căsătoriei. În dota lui Nicolae Bașotă, întocmită la 10 iulie, 1721, acesta împărțindu-și averea pe care o mai avea la descendenți, dă jumătate din satul Dolniceni, ținutul Dorohoi „*gineri-meu Ilie de visterii, cari au luat pe fiică-me pe Tofana*”³². La 5 august 1727, Nicolae Bașotă, fost mare vistiernic, acum călugărit sub numele de Nicodim, dă zapis ginerelui său *Ilie logofăt de vistierie* pentru niște țigani³³. Cu data de 3 martie, 1728, Nicodim Bașotă întregește partea de zestre dată fiicei sale Tofana, cu trei pătrimi din satul Giurgești, ținutul Hîrlăului și o parte „*cît s-a alege*” din satul Cobiceni, alăturat cu precedentul³⁴.

Într-o carte de împărțeală a unor țigani, din 10 martie 1732, între verii lui Ilie, nepoții lui Andronic Pîrvu se arată că „*din mătusa noastră Paraschiva este Ilie biv logofăt at vistierie*”³⁵. Astfel se confirmă fără nici un dubiu, că Ilie de la vistierie este una și aceeași persoană cu Ilie Pitarul.

În aprilie 1736, care avea acum rangul de mare pitar (vel pitar) întocmește un izvod de țigani care fuseseră ai lui Patrașco Bașotă și se risipiseră „*prin țăgării boerești și pe la mînăstiri și aiurea*”³⁶.

La 3 iulie, 1737, Ilie biv vel pitar împarte niște țigani cu Antonie, mitropolitul Sucevei³⁷. Asemenea acte în care țigani constituie obiectul tranzacțiilor lui Ilie pitarul abundă în documente; ultimul este din 25 ianuarie, 1744³⁸.

²⁵ Al. H. Simionescu *op. cit.* pg. 29.

²⁵ Al. H. Simionescu *op. cit.* pg. 29.

²⁶ N. Iorga *op. cit.* pag. 307

²⁷ *Ibidem* — pag. 330.

²⁸ *Ibidem* — passim

²⁹ *Ibidem* — pag. 310

³⁰ N. Stoicescu — *op. cit.* p. 348

³¹ *Doc. privind relațiile agrare în sec. XVIII*; vol. II Moldiva pg. 132, nr. 54

³² N. Iorga *op. cit.* pag. 372

³³ *ibidem* pag. 320

³⁴ *ibidem* pag. 380 — 381

³⁵ *Documente privitoare la relațiile agrare în sec. XVIII* vol. II Moldova pg. 179—180

nr. 116

³⁶ N. Iorga : *op. cit.* pg. 323

³⁷ *ibidem* pag. 325 și passim

³⁸ *ibidem* pag. 330

Ilie pitarul a murit probabil în anul 1744 căci ulterior nu se mai găsesc acte în care să fie implicat. El a avut cu soția sa Tofana, născută Bașotă, trei copii : Vasile (decedat de tânăr, după căsătoria sa cu Paraschiva Sturza), Sandu (cunoscut din documentele sub numele de Sandu Ilie, postelnic) și Nicolae.

De la Ilie pitarul n-a rămas nici un testament, în schimb au rămas datorii. Tofana a vîndut o parte din bunuri (pămînturi, vite etc.) și a plătit datoriile lui Ilie, apoi a împărțit moșiile și alte bunuri la cei trei fii ai săi : lui Vasile i-a dat satul Dolniceni, din ținutul Dorohoiului, lui Sandu i-a dat satul Brăteni, din același ținut, iar lui Nicolae satul Scobințeni, din ținutul Cîrligăturii³⁹. Din toate moșiile a rămas nevîndută sau nedăruiată numai jumătatea din moșia Icușeni pe care a moștenit-o Ilie pitarul, de la bunicul său Andronic Pîrvul (v. supra). Este tocmai moșia pe care Tofana o rezervase pentru a fi dăruiată mănăstirii.

În dieta sa întocmită în zilele de 29 și 30 martie 1749, soția lui Ilie Pitaru, care semnează *TOFANA PITAROAIE*, arată că a avut niște mărgăritare de la părinții ei pentru care a avut *pricină* cu nora sa Paraschiva, după moartea lui Vasile și mărturisește că le-a vîndut și „*am făcut un schițisor la moșie a noastră Icușenii, la ținutul Sucevei, ca să să fie pentru pomenirea sufletelor noastre și partea aceea din moșie unde am făcut mănăstioara, iarăși am dat-o mănăstirii, să n-aibă treabă feciorii mei a o trage la parte cea moșie*“⁴⁰.

Cînd și-a făcut diata, Tofana era bolnavă⁴¹ și probabil că în scurt timp după aceea a și murit. Astfel numai după aproape 3 luni, la 25 iunie, 1749 postelnicul Sandu Ilie, fiul Tofanei, recunoaște într-o scrisoare dată stareșului DOMEȚIAN „*de la Sfînta mănăstioară Icușenii, pe pîriul Voronei*“, stăpînirea peste jumătate din satul Icușeni „*căci această jumătate de sat în diata maica noastră este dată la mănăstioară, iar cealaltă jumătate este a lui Pavăl Virnav*“⁴¹.

O scrisoare de mărturie a lui Sandu Ilie postelnic, dată „*părinșilor de la Schit Vorona*“ la 10 octombrie 1757, aduce o serie de precizări. El arată că o jumătate din partea dăruiată de Tofana (adică un sfert din întreaga moșie Icușeni au revendicat-o verii lui Ilie pitarul, anume Radu Burgele și surorii sale, care erau și ei nepoți ai lui Andronic Pîrvul. Fiind strîmtorați ei n-au putut să dăruiască această parte de moșie, însă s-au oferit s-o vîndă. Călugării însă s-au temut s-o cumpere, motivînd că și ei „*ruși, oameni străini*“ și rudele Pîrvuleștilor i-ar putea scoate de la schiț⁴³.

Cel care i-a ajutat pe călugări să recupereze partea pierdută de moșie a fost Sandu Ilie. De altfel Tofana încredințase „*cu limbă de moarte*“ acestui fiu al ei, grija schitului și a călugărilor pentru că și ei contribuiseră la deschiderea schitului cu cărți, odoare bisericești și „*cu a lor silință*“. Deci, pentru „*ca să nu se ispilească cineva a-i scoate pe călugări de la schiț*“ Sandu Ilie a cumpărat pe numele său, dar cu banii călugărilor (numai 75 de lei) partea

³⁹ *ibidem* pag. 383 — 386

⁴⁰ *ibidem* pag. 387

⁴¹ *ibidem* loc. cit.

⁴² *Documente privitoare la relațiile agrare în sec. XVIII*, vol. II, Moldova pag. 289, nr. 261.

⁴³ Arh. Stat Botoșani : *Documente P. XVI/2 cp.* și *Revista Moldovei* An. III nr. 6 pag. 26.

din moșia Icușeni pe care o revendicase Radu Burghele și surorile sale făcînd și zapis de cumpăratură pe care l-a pedat schitului. Astfel, călugării au devenit iarăși stăpîni pe jumătate din moșia Icușeni, potrivit diatei Tofanei pităroaia⁴⁴.

Tot Sandu Ilie postelnic i-a ajutat pe călugării de la schitul Vorona (cărui el îi spunea „*schitul nostru*“) să dobîndească și cealaltă jumătate din moșia Icușeni. Intre timp, aceasta devenise proprietatea lui Ioan Vîrnav, vameș, care o cumpărase de la Miron Vîrnav, fiul lui Pavel Vîrnav⁴⁵.

Cu asigurarea lui Sandu Ilie, călugării au cumpărat, cu banii lor, jumătate din satul Părstești (Pristești) ținutul Dorchoiului, de la ieromonahul Dionisie Huduci. Apoi au făcut schimb cu Ioan Vîrnav, cărui i-au dat jumătatea cumpărată din Părstești și au luat de la acesta jumătatea din satul Icușeni⁴⁶. Cu acest schimb efectuat în anul 1757, schitul a devenit proprietar pe întreaga moșie Icușeni pe care a stăpînit-o pînă la secularizarea averilor mînăstirești (1863).

Rezumînd cele de mai sus se pot face următoarele precizări :

1) Mănăstirea Vorona n-a fost fondată 1600, ci în deceniul al 5-lea din secolul al XVIII-lea mai precis între 1744 și 1749. Ea n-a fost construită pe moșia Vorona, ci pe moșia Icușeni în locul numit Poiana Icușenilor pe pîriul Voronei și s-a numit la început Schitul sau Mănăstioara Icușeni.

2) Primul ctitor al mănăstirii Vorona a fost Tofana, născută Bașotă, soția lui Ilie pitarul. Ea este cea care a construit prima biserică a mănăstirii și a înzestrat-o cu moșie. Călugării veniți la schit au și ei o contribuție la deschiderea bisericii prin faptul că au adus cărți și odoare bisericești necesare ritualului.

3) Merite deosebite pentru consolidarea și înzestrarea mănăstirii are și postelnicul Sandu Ilie, fiul Tofanei, care i-a ajutat pe călugări să dobîndească în mod foarte convenabil și fără riscuri, întreaga moșie Icușeni.

4) Existența hatmanului Ilie Jora presupus ctitor al mănăstirii nu este atestată de documente, ca atare este necesară rectificarea textului pisaniei, potrivit datelor reale.

⁴⁴ *Ibidem*

⁴⁵ *Ibidem*

⁴⁶ *Ibidem*